

Karlovu univerzitu jejímu původnímu určení přestoupí i ke katolíkům. Když si dozná, že nic nezachránil a sebe sama málem zradil, vezme si život.

Vzdálenost mezi titulní postavou a mezi historickými ději se ve skladbě románu projevuje tím, že významné události probíhají bez Kampanovy účasti (o bitvě na Bílé hoře, obsáhle vypočtené, se dovidá od věrného žáka Knobelia) nebo za jeho zděšeného, bezmocného přihlížení, jak je tomu při popravě českých pánů na Staroměstském náměstí. V románě se stýkají, prostupují a střetají tři způsoby podání: způsob lyricky náladový a meditativní, který připomíná mluvu básnickou (nejen v samomluvách básníka Kampana); způsob zpravodajsky neosobní a věcný, jehož objektivnost mívá ironický podtext (charakterizuje dějinné akce a jejich oficiální představitele). Třetí způsob zosobňuje Mollerus se svým projevem stejně boдрým jako vulgárně groteskním. V této stylové rozrůzněnosti i v jisté kompoziční rozptýlenosti díla vyčteme znamení doby, o níž román pojednává, i té, ke které se obracel.

Osudy Karlovy univerzity i jejího rektora jsou v románě pojaty jako příznak národního údělu po bělohorské porážce, jako pokus vysvětlit, proč její důsledky byly tak dalekosáhle pustošivé. Wintrův pohled je krajně nesentimentální, snaží se vystopovat vnitřní slabost Čech před Bílou horou i po ní. Ze slabosti se obviňuje i titulní rek románu. Kampanus patří do galérie Wintrových tragických postav, které svou mravní převahu nad okolím prokazují tím, že ve světě plném protimluvů a nestálosti trvají na citech, vztazích a myšlenkách, které přijaly jako závazné hodnoty.

Julius Zeyer

/ 1841 — 1901 /

Prozaik, epický i lyrický básník a dramatik lumírovské generace. Hluboké rozčarování soudobým národním životem ho vedlo k literárním látkám odlehklých kultur. V prozaickém i veršovaném přepracování těchto látek zpřítomňoval smysl pro krásu a pro hodnotu absolutně vytyčených ideálů. Jeho rozsáhlé dílo, bohaté v námětech a rozmanité v žánrových formách, je proniknuto čistými představami o ušlechtilosti a cti, o ryzích citech a hrdinství.

Narodil se 26. 4. 1841 v Praze v zámožné patricijské rodině (otec měl velký dřevařský závod), v níž se udržovala tradice německo-francouzského původu. Jeho studia byla zprvu zaměřena k tomu, aby mohl převzít otcův obchod: navštěvoval reálku a krátce pražskou techniku (do r. 1861), ve Vídni se učil tesařství a podnikl cestu na zkušenou (v r. 1862 navštívil Německo, Švýcarsko a Francii). Uchvacovala ho však česká minulost,

poezie staré Prahy a romantická četba a postupem času se věnoval pouze literatuře. Jako mimořádný posluchač studoval v Praze filozofii a starověké kultury, a jakmile se naskytla příležitost, utíkal z nenáviděného habsburského „vězení“ a odjížděl za svými touhami do ciziny; cestoval za vzděláním a prací téměř po celé Evropě. Byl vychovatelem v Rusku (1873 a 1880–81), pobyl ve Švédsku a na Severu, v Německu, v Itálii, odtamtud se vypravil do Tunisu, navštívil Řecko a Turecko, znovu Francii, pak Španělsko, Německo a potřetí a počtvrté Rusko. Jinak žil v Praze: r. 1878 se přestěhoval z rodného domu v tehdejší Mariánské ulici (v místech nynějších Vrchlického sadů) do Liboce u obory Hvězda a po třech letech na Vinohrady. Přál si však usadit se někde v tichém zákoutí, a proto se odstěhoval r. 1887 do Vodňan a strávil tam dvanáct let (přátelsky se stýkal se spisovatelem O. Mokřým a F. Heritesem). Roku 1899 se znovu vrátil do Prahy, kde 29. 1. 1901 zemřel.

Zeyer řadí se obvykle vedle J. Vrchlického k lumírovcům, a to zejména pro intenzivní kontakt se světovou kulturou, pro zálibu v cizích látkách a pro ideál krásy, jež má být nádherným protikladem všednosti a střízlivosti. Jinak ovšem byl Zeyer ve srovnání s Vrchlického mnohotvárností, proměnlivostí a subjektivností autorem téměř monotónním a uzavřeným. Působil v české literatuře dojmem výjimečnosti. Poznal četná velká města, půvabné krajiny a staré kultury. Vyhledával a četl dávné a vzdálené příběhy. Liboval si ve vzácných předmětech a dovedl je se znaleckým vkusem popisovat. Tím vším oživoval svou fantazii a dával jí volnost, aby zajímavě a dramaticky osnovala zápletky epických dějů a aby tlumočila zklamání lidskou přizemností a národní omezeností, teskné nálady a křehkost odvěkých ctností. Z jeho příběhů stále prokmitá nostalgie po trvalých hodnotách jakoby jednou, kdysi zahlédnutých ve snu, ale snad už docela ztracených a nenalezitelných. Prochází jimi stesk po domově a touha po klidu a úlevné samotě i zároveň tíživá potřeba sdílnosti (dosvědčuje ji několik vydaných svazků Zeyerovy vynikající korespondence) a bolestivé vnitřní napětí, neboť celý Zeyerův život byl poznamenán svárem skepse a víry, rozporem dychtivosti, jež se nemůže nasytit světa a kultury, a asketismu prahoucího jenom po tom, co má platnost ideální a vnitřní.

Zeyerova tvorba představuje tedy dramatický, rozeklaný, ale těžko přístupný a samotářský svět. Vzdalovala se od prožívané reality, od měšťáckého způsobu myšlení a citění. Vyrůstala z bytostné potřeby vymanit se ze soudobého života, který je šedivý, praktický a nemá smysl pro vyšší vzněty ani pro čisté city. Zeyer, povznesený nad denní spory, nesnažil se zpodobit okolní skutečnost kritickým obrazem ani nevyjadřoval svůj vztah k životu ve formě subjektivních pocitů a reakcí. Vysníval si zvláštní svět s lidmi a vlastnostmi, jež byly jeho době protikladné. Svou touhu po vznešenosti vtěloval nejraději do příběhů, jejichž základ už přejal hotový nebo které umísťoval do dalekého času a prostoru. Své hrdiny posílal jako „rytíře smutné postav“ opětovně za uhrančivým snem. Z jeho nedosažitelnosti

pak vznikal pocit sladkého smutku. Oživoval reky romantických citů, trápené napětím mezi snem a skutečností. Ideál, krása a poezie, které líčil, měly působit jako útěcha, neboť umění chápal jak „vizi“ a „sen“.

Po počátečních humorných, ironických a fantastických povídkách představil se Zeyer osobitě nejprve historickým románem *Ondřej Černyšev* (1875) z prostředí ruského dvora konce 18. století. Titulní postavou byl poprvé charakteristický autorův hrdina: jemná, přecitlivělá a pasivní povaha unášená událostmi a podrobovaná v průběhu bohatě spletaného děje plného dvorních intrik různým zkouškám. Obklopen nízkostí a sobectvím, myslí na ušlechtlejší poslání a nalézá je v ryzí lásce, v oběti pro milovaného druhu, v neosobní službě vlasti a spravedlnosti. Obvykle ovšem Zeyerovi hrdinové podléhají, jako umírá zklamán životem a lidmi i Ondřej Černyšev, a jejich touhy docházejí naplnění teprve po smrti; stokrát obměňovaný motiv lásky se u Zeyera téměř neodpoutává od motivu smrti.

Podobné postavy a barvitý kolorit různých dějinných epoch, někdy mytický, často středověký a vždycky romantický nedosažitelností cíle, staly se pro Zeyerovu tvorbu už natrvalo vlastní. Vládou v *Románu o věrném přátelství Amise a Amila* (1877) rozvíjejícím podivuhodné zápletky ve středověkém prostředí staré Francie a líčícím nezlomné přátelství dvou rytířů. Objevují se i v Zeyerových parafrázích cizích děl nebo látek, v jeho tzv. obnovených obrazech: i v nich žijí v tajemné atmosféře, vyvolané smutnou obrazotvorností, postavy příbuzné. Obdobně je laděn například čínský příběh marného blouznivého citu v povídce *Blaho v zahradě kvetoucích broskví* (č. 1882) nebo japonský námět o lásce nalezené v nejhlubší bidě a na prahu konce v knížce *Gompači a Komurasaki* (1884). Proti pomíjejícím rozkoším a proti slabosti zdvíhá se pokaždé čest a hrdá důstojnost, představa harmonických a rovnocenných vztahů, síla skutečných citů, ideál přátelství, obětavosti. Svě pojetí mravních hodnot a lidského charakteru opíral Zeyer o životní filozofii lidových vyprávění (vděčně vzpomínal na svou českou chůvu a její pohádky) a o tradici velké epické poezie. Z těchto dvou pramenů vyrůstaly rovněž hlavní znaky jeho vyprávěčského stylu. Jako v pohádkách nebo pověstech zalíbilo se Zeyerovi i v pestrém líčení neobvyklých prostředí a v rozvětveném ději; jako v lidovém vyprávění jsou u něho časté hyperboly a „konstantní“ epiteta a vracejí se obrazy zachovávající kouzlo prostých představ; vystupují u něho osudové mocnosti a sen se prolíná s reálným životem.

Základní rysy Zeyerovy prózy se nezměnily, ani když se autor v 90. letech, ve chvílích vážné myšlenkové krize, obrátil ojedinele k látkám současným. Jeho knížky zůstaly romantickým výrazem hledání ideálu. Jenom v nich ještě ztemněla nálada a cesta za vírou vedla ho až k mystickým motivům a k náboženskému řešení. První z těchto pozdějších významných prací byl román *Jan Maria Plojhar* (1888); jeho hrdina pocházející z bohaté rodiny trpí národní malostí a přizemností lidí, kteří ho obklopují, i vášnivou a zklamáním láskou. Odchází do Itálie, aby se zotavil ze zranění (když

hájlil národní čest) a z nemoci. Zasmušilost římské krajiny útěšně souzněla s bolestí jeho srdce a s jeho marným steskem, ale teprve bezmezná láska darovala mu opět trochu štěstí – byla to však opět láska, jež skončila společnou smrtí obou milenců. V ještě chmurnějších barvách je vyprávěn *Dům U tonoucí hvězdy* (č. 1894). Český student medicíny, jenž příběh zaznamenává, rozervaný rozhovory s umírajícím slovenským blízcencem, žije tentokrát v Paříži, ve středu bizarní staré čtvrti. Z novely drasticky vystupuje tragický zlom přechodné doby, kdy se rozrušuje dosavadní bezpečnost filozofie, náboženství i umění a kdy se proti tomu zoufale vzpírá bytostná potřeba víry. Bezútěšné hledání opory je symbolizováno obrazem „tonoucí hvězdy“, to jest okamžiku, kdy lze naději dosud zahlédnout, kdy však už nenávratně mizí, „tone“. V třetí knize vrcholící Zeyerovy krize (z níž autor nalézal východisko v prostotě a v soucitu s ukřivděnými a chudými), ve *Třech legendách o krucifixu* (1892), byly zvoleny znovu látky legendární: *Inultus* je příběh z pobělohorských Čech – sochařka nalézá v žebrákově z Karlova mostu model k soše ukřižovaného Krista a zabíjí ho, aby dosáhla nejvěrnějšího výrazu trpící tváře; *El Christo de la Luz* čerpá z tradice toledské a *Samko Pták* je námět slovenský.

Poetický zážitek, který by alespoň na chvíli vykupoval z netečnosti dne a přenášel čtenáře do ideálnějších krajin a časů, chtěly poskytovat rovněž Zeyerovy básně a dramata. Jeho poezie, takřka výhradně epická, myslela na ponížení národa a vyslovovala zklamání a nostalgii. Náměty bral si básník zase z mýtů, bájí a pověstí a z různých kultur a oceňoval je jako výraz kolektivní duše národní a lidové. Pokoušel se přiblížit velebnou slávu české minulosti i oslavit velikost bohatýrů, kteří prolévali samozřejmě krev a žili v důvěrném sepětí s přírodou a s pohanskými bohy. Nejprve v „kruhu epických básní“ *Vyšehrad* (1880), na nějž potom ještě navazoval *Čechův příchod* (1886). Zvláštním monotónním blankversem (nerýmovaný deseti-slabičný verš jambický) vyprávěl zešíroka o Libuši, o symbolu jara Zele-ném vítězi, o Vlastě, Ctiradovi, Šarce a Lumírovi. Oživoval památné postavy, v jejichž smýšlení a heroických činech se zrcadlil spor života a smrti a zápas lidské a národní hrdosti s křivdou a slabostí. Ani Zeyerova poezie se však neomezovala na domácí náměty. Mezi básněmi najdeme látku staroruskou ve *Zpěvu o pomstě za Igora* (č. 1882), irskou v *Ossianově návratu* (č. 1885), starofrancouzské příběhy o rytířích z kruhu Karla Velikého v *Karolínském eposeji* (1896, její součástí je například *Píseň o Rolandu*) nebo rozmanité historické novely a obnovené obrazy v cyklu *Z letopisů lásky* (1889–92). A podobně jako próza je také Zeyerova poezie uzavřena ohlasem osobní deprese v *Trojích pamětech Víta Choráze* (č. 1900) vedoucích k mystickému naplnění touhy po čisté lásce.

Konečně i v tvorbě dramatické (podnícené otevřením Národního divadla) zasazoval Zeyer své příběhy zase obvykle do prostředí malebného nebo starobylého, mytického nebo historického a počítal se symbolickými a alegorickými významy. Tesklivý půvab těchto her nezakládal se jako např.

v dramatech J. Vrchlického na obratné kombinaci zápletek a na duchaplnosti dialogu, nýbrž hlavně na rozvinutí nostalgické atmosféry přenášející diváka jako sen nebo hudba do světa čistých citů a vášní a silných charakterů. Ze Zeyerových dramát, ponejvíce čerpajících z českého dávnověku (*Libušin hněv*, č. 1886; *Šárka*, č. 1887; *Neklan*, 1893), objevuje se dodnes na scéně *Stará historie* (1883), koncipovaná v lehkém a rozmarném stylu komedie dell'arte, a zejména básnická pohádka umístěná do tatranské krajiny *Radúz a Mahulena* (č. 1896), hraná s hudbou J. Suka. Krásná a prostá dívka přemáhá v ní svou oddaností a za pomoci génia slovenského lidu a přírody kletbu a trest, zachraňuje Radúze ze zlé moci a navrácí se s ním do „sladkého žití“. V této oslavě lásky a v tomto poetickém obraze slovenského života se uplatnila osobitost Zeyera dramatika nejsilněji.